

Гандзюк О. М.,
доцент кафедри української мови
Східноєвропейського національного університету

СЕМАНТИКА ВІДНОСНИХ АТРИБУТИВНИХ СИНТАКСЕМ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА «ІРІЙ»

Анотація. У статті йдеться про семантику відносних атрибутивних синтаксем у романі Володимира Дрозда «Ірій». Найчастіше в тексті роману функціонують відносні атрибутивні синтаксеми, виражені відносними прикметниками, які вказують на матеріал і призначення. Найрідше відносні атрибутивні синтаксеми в романі мають семантику часу, яку передає інфінітив.

Ключові слова: синтаксис, просте ускладнене речення, синтаксема, атрибутивна синтаксема, відносна атрибутивна синтаксема.

Постановка проблеми. Атрибутивні відношення в граматичній системі мови становлять «специфічний тип відношень, що поєднують у собі формально-синтаксичні й наближені до формально-синтаксичних семантико-синтаксичні ознаки» [1, с. 157].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження синтаксем перебуває в центрі уваги лінгвістів. Вивченням синтаксем, зокрема відносних, займаються такі лінгвісти, як І.Р. Вихованець [1; 2], А.П. Загнітко [3], О.Г. Межев [4] та інші дослідники. Але оскільки кожен письменник по-своєму використовує атрибутивні відносні синтаксеми, вважаємо, що тема нашого дослідження є актуальною.

Мета статті полягає в аналізі семантики відносних атрибутивних синтаксем, використаних у романі Володимира Дрозда «Ірій». Завдання роботи: 1) виявити в структурі роману відносні атрибутивні синтаксеми; 2) дослідити їх семантику.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай у ролі відносних атрибутивних синтаксем уживають прикметник. Із конкретно-предметною співвіднесеністю відносних прикметників пов'язана їхня властивість передавати лише незмінну, сталу щодо міри вияву ознаку [5, с. 182]. У романі вони мають таку семантику: будівля та її частини: «...ступив із **сінешніх** стінків на залитий окропом **ранішнього сонця** рундук...» (с. 5); «...**тітка** з дядьком **втрапляли** до своїх покоїв через **причілкове вікно**» (с. 26); призначення: «...до **зоряної череди** вплив з-за **ірійської пожежної вежі** місяць...» (с. 70); «З **останньої бочки** валка скидалася на **чудернацьку похоронну процесію**...» (с. 53); «...чи не **приземлився** за **вишеньками космічний корабель**...» (с. 54); місцевпорядкування: «...і **залягли [вовки]** <...> далі від **вуличних ліхтарів**...» (с. 70); населений пункт: «...щоб не **мати клопотів** з **сільським ветеринаром**...» (с. 64); «Той **дух** **вирізняв** **асенізаційну валку** з-поміж **узвичасного міського мурашника**...» (с. 53); специфіка реалії: «Того **літа** я **прочитав** **щедро ілюстровану книгу** про **акторів пересувного театру**...» (с. 11); розміщення: «Під **беретом** **розквітли очі**, **великі й світлі**, **мов дві водянні лілії**...» (с. 71); «Він [дядько] **припав** **обличчям до річкового дзеркала**...» (с. 65); розташування в просторі: «Я **вмостився** на **задньому сидінні автобуса**» (с. 71); «Дядько **Денис** **слухав матір** з **пройми кімнатних дверей**...» (с. 98); атмосферні реалії: «...я **уливками** **милувався зоряним небом**, **яке**

потроху хмарніло» (с. 71); «...вона [корова] **об'їдалася росяною трави**...» (с. 66); «...і в **Ірії** **ще довго теревенили** про **непередбачене астрономами сонячне затемнення**...» (с. 49); «По **небу** <...> **пливли білі снігові оболони**» (с. 87); час: «Якби **сьогоднішній вечір** **почався спочатку**, я би **вчинив так само**» (с. 71); «**Повоєнна весна** **була голодна**...» (с. 72); «**Минулої** **весни** **готувався** **освідчитись** **однокласниці** в **коханні**...» (с. 47); «...ніж його [нападника] **в останню хвилину** **басмнув** по **моїх грудях**» (с. 49); «**Цьогорічні** **сумні прогнози** **авторитетно підпира** **ла Біблія**» (с. 39); «...дід Єврась **наказав** **бабі** **притьма** **подати учора** **шній суп**...» (с. 39); «А **винним у нічному** **переполосі** **Солом'яників** **було** **миришаве** **пакульське** **лисиченя**...» (с. 63); «...і **крізь сіру світанкову** **млу** **забаванів** **над розорою** **ошишник** **Нерона-Балалайки**...» (с. 65); «...вона [кур'ява] **затьмарила** **ранішнє сонце**...» (с. 48); «Валка **задумливо, меланхолійно** **вервечилася** **вулицею**...» (с. 53); пори року й місяці: «Удосвіта, **ледве** **мжичка** **осіннього** **дня** **просіялася** **крізь ніч**, ми **без задніх ніг** <...> **погналися** за **втікачем**» (с. 65); «За **вікнами** **згасав зимовий день**...» (с. 106); «З **неба** на **мокрих парашутиках** **хмар** **спускався** на **Ірій листопадовий вечір**» (с. 68); предмет: «...**пряла [мати]** **біля** **каганця** із **жовто-червоної** **снарядної** **гільзи**» (с. 71); установи й організації: «...на **лугу** за **селом** **будується** **новий колгоспний двір** з **корівниками**...» (с. 72); матеріал (метал): «Кілька **разів** на **день** **півня** **урочисто** **зважували**, **клали** на **тарілку** з **золотою** **облямівкою**...» (с. 64); «Гучномовець на **майдані** **перед** **сільмагом** **вмовк** і **повернув** **назустріч** нам **алюмінієву** **пацеку**...» (с. 129); «Крила із **срібної** **іконної фольги** **лагідно шелестіли** за **спиною**» (с. 14); «Андрій Гнида **ковзнув** по **бляшаному** **крутосхилу** на **плаский дах** **собору**...» (с. 28); «За **кілька кроків** від **ляд** з **того** **паркану** **виштрикувалася** **металева труба**...» (с. 86); призначення: «У **крихтінній** **кімнатулці** **стояв** **широкий двотумбовий стіл** зі **старезною**, **проте** **гонористою** **друкарською** **машиною** на **горбу**...» (с. 22); «Тільки на **розі** **Солом'яної** **та** **Піщаної** **трое** **п'яничок** **підпирали** **вимареними** в **глину** **плечима** **стіни** **продуктової** **крамнички**...» (с. 26); «...**слухняно [тітка]** **відімкнула** **шафу** з **парадним** **одягом**» (с. 99); транспорт: «**Першою** на **бульвар** з **автобусної** **сходинки** **ступила** **тітка Дора**» (с. 27); «І в **цей момент** за **моєю** **спиною** **радісно, переможно** **прогунав** **паровозний гудок**» (с. 103); будівельні матеріали: «Місяць **ще** не **вибрався** з-за **шиферних** **дахів** **Солом'янки**...» (с. 49); «...**голомозі** **асфальтові** **хідники** **парували**...» (с. 116); тканина: «...**напередодні** **суботи** **вилізав** **дядькові** **парусинові** **черевики**...» (с. 47); «...а мені – **пожованого** **фетрового** **капелюха**» (с. 48); «...**кінчики** **пишних** **вусів** **були** **засунуті** за **широкий** **брезентовий пояс**...» (с. 51); «...**над** **парканом** **вихляли** **взуті** в **парусинові** **черевики** на **гумовій** **підощві** **ноги** **солом'янського** **фотографа**, **який** **забрався** в **чорного** **матерчатого** **рукава**...» (с. 125); «Тітка **була** в **новому** **крепдешиновому** **платті**...» (с. 25); «Саме **підскочили** **ціни** на **хутрянні** **шапки**...» (с. 38); напої: «...**кисляком** **дихнув** **молочний** **павіль**»

йон...» (с. 50); «**Винний** дух витав над обійстям...» (с. 86); рослина: «...[вороння] падало в **соснове** верховіття» (с. 65); «До причілка, маскуючись оболочками **тютюнового** диму, тулився Жук із жучками» (с. 66); «А Жук тим часом підважив **дубову** колоду...» (с. 67); «Тут дядько знову дихнув на мене **часниковим** духом» (с. 50); «...в гніткий дух збиральні вліпвся запах **березового** диму» (с. 52); «...і вже війнуло <...> весняним настоєм із **березових, тополиних та кленових** бруньок...» (с. 119); «...постать баскетболіста бовваніла між темних **кленових** стовбурів...» (с. 119); «Чорнильниця бубнявила, наче квасоля чи **гарбузове** зерно...» (с. 10); «...багатозначно зазирнув у прозорі, буцім краплі роси на **трояндових** пелюстках, очі секретарки» (с. 22); «**Пишеничним** ланом з серпами в руках ішли могутні люди...» (с. 83); «...дядько ж Денис ще й після **яблучного** вина не очухався» (с. 95); обсяг: «...**повноводний** Стрижень відкрився нашим смутним очам» (с. 65); професія: «...бо ранком мусив здавати [дядько] **бухгалтерський** звіт за квартал...» (с. 48); «Або я стану першою бочкою **асенізаційної** валки, або – **прощайте**» (с. 50); «...закінчити університет і скінити в якомусь Пакулі на **вчительській** ставці» (с. 50); «Людам мого – **акторського** – фаху не випадає глибоко вкорінюватися» (с. 11); належність: «...я підстрибом майнув у **шкільні** ворота» (с. 116).

Дієприкметники, ужиті у творі, мають значення вихідного для них дієслова: «...і безбатченкам у шкільному буфеті варили солодкуватий, з **підмерзлої** картоплі суп» (с. 72); «Після Нерона-Балалайки жертвою **оскаженілого** кабана стала зелена корова Манька...» (с. 64); «...**припнуті** [аеростати], лежать нерухомо у видолку, між пагорбів...» (с. 65).

В атрибутивній позиції також широко використовують прийменникові форми іменників. Атрибутивні синтаксеми, виражені прийменниково-відмінковою конструкцією, характеризують предмет за низкою ознак [5, с. 311].

Широко представлені в тексті відносні атрибутивні синтаксеми у формі родового відмінка із такою семантикою: члени угруповання: «Хмара **вороння**, передчуваючи кривавий герць, висіла над дядьком...» (с. 100); джерела звуку: «...тонкий, протяглий, наче далекий згук **сурми**...» (с. 5); «...чути ніжно-роздумливий голос **рояля або скрипки**...» (с. 73); «...шепотів до мене [дядько] під торохкотіння **коліс** по бруківці...» (с. 53); «На скрип **дверей** дід Єврась озирнувся...» (с. 106); «Пробудили мене до життя лунке, яскраво-синє цівкання **синиць** на осокорах, щебетливий гамір горобиної зграї на полі стадіону...» (с. 116); «гуркіт **автобусів і машин**, **шерехт** **підшош** об асфальт, буденність людських **голосів** і вереск очманілої від протепла **дітвори** пливли повз мене...» (с. 118); форми реалії: «...а майдани лежали під нами ошатні й святкові, наче плеса **озер**...» (с. 70); «...зробив [дядько] бутерброд з трьох буханців **хліба**...» (с. 48); «Гору **грошей** можна нагребти...» (с. 50); «Ланцюжок **школярів** ще не сягнув людей їдальні...» (с. 109); «В актовій залі уже стояла **шеренга** дев'ятикласників, від «А» до «Е» (с. 117); «Хмара **вороння** <...> висіла над дядьком...» (с. 100); «...він [глобус] замерехтів синіми цятками **океанів**...» (с. 11); ємності реалії: «Я наберу корзину **картоплі**...» (с. 34); будівлі та їх частини: «Дівчина в білому береті **перебігла** двір і хряснула **дверима веранди**» (с. 71); «До шибки лікарняної **палати** тулилися пласкі обличчя однокласників...» (с. 49); «Ганок **сільмагу** темнів од чоловіків у крилатих вовняних **галіфе**...» (с. 128); містовпорядкування: «...на розі **бульвару**, під годинником, продавали синювато-білі **проліски**...» (с. 116); частини одягу та взуття: «А тим часом під **підшовами** наших **шкарбанів** уже шаруділо

капустяне **ошмаття** **ринку**...» (с. 50); складові частини предмета: «...кінчик **ланицюга** зблиснув та зник у твані...» (с. 66); «Легіони вишикувалися і стояли напоготові, стискаючи руків'я **списів** і бронзових **щитів**...» (с. 68); «Стрілки **годинника** показували чверть на другу...» (с. 116); «Кум Цекало спроквола наблизився до **передка машини**...» (с. 126); частини тіла людини: «...а подушечки **пальців** німіли від хвилювання...» (с. 83); вигляд рослини: «...і я стану куцем **калини**...» (с. 67); наповнення: «а ще поклав [дядько] до сумки піввінка цибулі, миску кислих **огірків**...» (с. 48); призначення: «...халабуда **тітчиної** пивниці височіла над **торговими** рядами...» (с. 50); «Це була вона: в **коричневій** шкільній формі...» (с. 23); «...мати на **радошах** купила мені **лижного** костюма...» (с. 24); професії: «...услід нам докірливо зирив учитель **креслення**...» (с. 121); «...автобус випадково надбирав контролер **електроконтори**...» (с. 35).

Родовий відмінок із прийменником у ролі відносних атрибутивних синтаксем у тексті твору має таку семантику: локалізації: «...а одного дня до моєї могили **прийде** дівчина з **календаря**...» (с. 68); «...Снів тільки акторством і промовляв цитатами з **тої книги**» (с. 11); адресанта: «...переказуватиму пакульцям гроші від невідомого **адресата**...» (с. 12); «Назавтра листоноша приніс листа від **матері**» (с. 94); мети: «Хліб для **кабана** рано-вранці привозив шофер **тітчиної** пивниці...» (с. 43).

Семантика знахідного відмінка обмежується значенням об'єкта думки: «Від самої думки **про неї** [Клаву] **серце** випорхувало з **грудей**...» (с. 116).

Орудний відмінок наділений такою семантикою: особливості будівлі: «...вони [люди] **житимуть** у білих мармурових будинках зі сферичними скляними **стелями**...» (с. 73); «...старим дісталася корова Манька, а молодим – гараж із **кабаном**» (с. 40); наповнення ємностей: «Лисиченя **пірнуло** в бочку з **водою** і зникло без сліду» (с. 63); локалізація: «Замість **будинку під Лірою** я втратив суботнього вечора до асенізаційної валки» (с. 48); «сідав на край залізної бочки з водою над **причілком**...» (с. 44); «...моїм црієм було місто за Собакеревою **горою**» (с. 8); специфіка предмета: «...я завважив <...> його [учня] **краватку** з посрібленою **зацібкою**...» (с. 117); місце впорядкування: «Центральні, чітко розграфлені квартали з **мурашиком** залізниці, з білими **коробками** театрів, шкіл, контор, з **корпусами** фабрик та заводів лежали довкола Валу вузькою оторочкою...» (с. 120); специфіка перебігу руху: «Це була **надивовижу** довга подорож з частими **перепочинками** на викинутих повіддю і підсушених пнях...» (с. 123); загальний вигляд істоти: «Мати з **корзиною** в руці **проводжала** нас за село...» (с. 130); специфіка напою: «Найчастіше нас **пригощали** **какао** з **молоком**...» (с. 60); наповнення реалії: «...я **простяг** **гостеві** **корзину** з **плодами**...» (с. 9); «...Дядько Денис **добув** з портфеля пляшку з **соком**...» (с. 101); «...стінами їм [людям] **служувати** **муть** **стелажі** з **книгами**...» (с. 73).

Відносні атрибутивні синтаксеми в тесті твору мають таку семантику: загальний вигляд істоти: «...листочки **здригнули**ся й стали руками в **зеленій** газовій **кофтині** з мереживними **оборками**...» (с. 22); «Голос **писарка у мундирі** з блищачками **віддалявся**...» (с. 85); «Ми вже були біля двору дівчини в білому **береті**...» (с. 70); загальний вигляд предмета: «...а ще ті люди майбутнього **читатимуть** **старезні** **книги** в **грубих** **шкіряних обкладинках**...» (с. 73).

Порядковими числівниками в тесті вказується на порядок предметів при лічбі: «Я **першим** **ступив** на **промінь**...» (с. 70); «...а з Клавою **прийшло** ще **троє** хлопців, **незнайомих** мені, **чет-**

вертий – колишній кандидат у благородні гугнзми, геніальний теоретик Славко Пасічник» (с. 114); «Десяті класи <...> дивилися на нас меланхолійно й гордовито...» (с. 117); «Восьмі класи юрмилися біля дверей...» (с. 117).

Займенники в структурі роману мають семантику належності: «На *мій* голос дно ріки відлунило жалібним глухуватим дзвкотінням» (с. 66); «...оце навчаю *свого* племінника розуму...» (с. 50); неозначеності: «...у нас *будь-яка* професія почесна» (с. 50); означальності: «...з неї [з гори] *продивлялося усеньке* наше село...» (с. 72); вказівки: «...церква височіла на *тій же* горі...» (с. 72); «– Я все одно врятую *цю* дівчину!» (с. 67); «і я <...> не прагнув в *такім* вбранні здибати однокурсників...» (с. 49).

Інфінітив у тексті роману, поєднуючись з іменниками, указує на характеристику часу: «І *тут я подумав, що наста-ла* слухна мить *сказати* те, над чим я стільки розмірковував в останні дні...» (с. 124); «По *тому* наставляв час *годувати* ка-бана...» (с. 43).

Висновки. У романі роль відносних атрибутивних синтаксем відіграють відносні прикметники, іменники в родовому, знахідному, орудному й місцевому відмінках, дієприкметники, деякі розряди займенників, інфінітив. Найчастіше в тексті роману функціонують відносні атрибутивні синтаксеми, виражені відносними прикметниками, які вказують на матеріал, призначення, рослину. Зрідка відносні атрибутивні синтаксеми в романі мають семантику часу, яку передає інфінітив.

Література:

1. Вихованець І.Р. Нариси з функційного синтаксису української мови: монографія. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови: Синтаксис: підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.
3. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк: Дон НУ, 2001. 662 с.
4. Межов О.Г. Типологія мінімальних синтаксичних одиниць: монографія. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
5. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1969. 583 с.

Гандзюк А. М. Семантика относительных атрибутивных синтаксем в романе Владимира Дрозда «Теплые края»

Аннотация. Статья посвящена описанию семантики атрибутивных синтаксем в романе Владимира Дрозда «Теплые края». Чаще всего в тексте романа функционируют относительные атрибутивные синтаксемы, выраженные относительными прилагательными, которые указывают на материал и назначение. Реже относительные атрибутивные синтаксемы в романе имеют семантику времени, которое передает инфинитив.

Ключевые слова: синтаксис, простое усложненное предложение, синтаксема, атрибутивная синтаксема, относительная атрибутивная синтаксема.

Handziuk O. The semantics the of attributive syntaxems in the novel by Vladimir Drozd "Warm lands"

Summary. The article has been devoted to the description of the semantics of attributive syntaxems in the novel by Vladimir Drozd "Warm lands". Often, in the text of the novel, there are relative attribute syntaxemes, expressed by relative adjectives, which point to the material and purpose. Not often, the relative attribute syntaxes in the novel have the semantics of time that the infinitive transmits.

Key words: syntax, simple complicated sentence, syntaxem, attributive syntaxem, relative attribute syntaxem.